

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА
З МОЛОДИМИ СІМ'ЯМИ В УМОВАХ
МАЛОГО МІСТА**

ЗМІСТ

ВСТУП	2
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З МОЛОДОЮ СІМ'ЄЮ	
1.1. Сучасна молода родина: поняття та проблеми.....	5
1.2. Сутність та зміст соціально-педагогічної роботи з молодими сім'ями.....	13
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З РОЗРОБКИ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ І МЕТОДІВ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З МОЛОДИМИ СІМ'ЯМИ В УМОВАХ МАЛОГО МІСТА	
2.1. Сучасний стан молодих сімей та соціально-педагогічної роботи з ними в умовах малого міста.....	18
2.2. Розробка та впровадження змісту, форм і методів соціально-педагогічної роботи з молодими сім'ями в умовах малого міста.....	21
2.3. Аналіз результатів дослідження.....	27
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	30
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	31
ДОДАТКИ	34

ВСТУП

Актуальність теми. Роль сім'ї у суспільстві не можна порівняти за своєю силою ні з яким іншими соціальними інститутами, оскільки саме в сім'ї формується та розвивається особистість людини. Сім'я є першим виховним інститутом і впливає на людину протягом всього її життя. Але особливо велика роль її на початку життєвого шляху. Саме в сім'ї закладаються основи моральності людини, формуються норми поведінки, розвивається внутрішній світ та індивідуальні якості особистості. Сім'я сприяє не тільки формуванню особистості, але й її самоствердженню, стимулює соціальну, творчу активність, розкриває індивідуальність. За цих умов важлива роль у вихованні людини належить молодим сім'ям та рівню їх готовності до виховання дітей.

Статистика свідчить, що реформи, які проводились в Україні протягом 90-х рр., не обминули сім'ю, відбилися на ній, призвели до неоднозначних змін її життєдіяльності. Багато сімей внаслідок краху традиційної підтримки з боку держави не змогли пристосуватися до нових умов. Демографи фіксують катастрофічне падіння народжуваності, соціологи відзначають зростання числа асоціальних сімей і передбачають зниження життєвого рівня, падіння моральних устоїв сімейного виховання. Безробіття стає однією з найактуальніших проблем української сім'ї. І не лише тому, що відповідальність батьків за навчання, професійне самовизначення, працевлаштування, матеріальний добробут молодих історично склався в нашому суспільстві ще за радянських часів. Сьогодні на перший план виходить економічний чинник: дорослі діти вимушені займатися пошуками роботи разом з батьками, при чому останні не в змозі утримувати навіть себе.

Проблеми сьогодення потребують від суспільства і держави нагальних заходів щодо запровадження системи соціального захисту свого найменшого осередку й кожного її члена в усіх сферах життєдіяльності, створення належних матеріально-побутових та морально-психологічних умов розвитку і зміцнення української родини.

У сім'ї знаходять відображення всі соціальні проблеми, що характерні для сучасного суспільства. Особливо це стосується молоді сім'ї. Так, психологічна література висвітлює питання, пов'язані з проблемами подружньої адаптації, готовності молоді до сімейного життя, аспекти становлення молоді сім'ї як психологічно здорового осередку (С. Ковальов, І. Гребенніков, В. Меншутін, Є. Виноградська, В. Торохтій, О. Бондарчук). Соціальні та демографічні

дослідження демонструють проблеми молоді сім'ї, їх причини, закономірності розвитку, ціннісні орієнтації (В. Береговий, В. Бойко). Сьогодні вивченням проблеми молоді сім'ї, розробкою форм, методів, технологій роботи з ними займаються науковці та фахівці Державного інституту проблеми сім'ї та молоді (Ю. Якубова, Л. Волинець та ін.), лабораторії сімейного виховання Інституту проблеми виховання НАПН України (В. Постовий, О. Докуніна, Т. Алексеєнко), Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України (З. Кісарчук, Г. Оніщенко та ін.), Державної соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді (З. Зайцева, І. Іванова), що представляють педагогічний аспект дослідження означеної проблеми.

Аналіз наукових праць свідчить про недостатність вивчення проблем молоді сім'ї в теорії і практиці соціальної педагогіки, і, як наслідок, відсутність ефективної соціально-педагогічної роботи щодо формування якостей сім'янина. Аналіз проблем, пов'язаних з функціонуванням молоді сім'ї, та проблем соціальної підтримки з боку держави, громадських організацій, науковців свідчать про наполегливі пошуки ефективних змісту, форм та методів роботи з молодими сім'ями. Саме цим був зумовлений вибір **теми нашого дослідження** – „Соціально-педагогічна робота з молодими сім'ями в умовах малого міста”.

Об'єкт дослідження: соціально-педагогічна робота з молодими сім'ями.

Предмет дослідження: зміст, форми і методи соціально-педагогічної роботи з молодими сім'ями в умовах малого міста.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити зміст, форми і методи соціально-педагогічної роботи з молодими сім'ями в умовах малого міста.

Відповідно до мети були визначені такі **завдання дослідження:**

1. На підставі аналізу літератури визначити поняття та проблеми сучасної сім'ї.
2. Розкрити сутність та зміст соціально-педагогічної роботи з молодими сім'ями.
3. Визначити й обґрунтувати зміст, форми й методи соціально-педагогічної роботи з молодією сім'єю в умовах малого міста.
4. У ході реалізації й проведення дослідно-експериментальної роботи перевірити ефективність розроблених змісту, форм і методів соціально-педагогічної роботи з молодією сім'єю в умовах малого міста; проаналізувати результати дослідження.

При виконанні конкурсної роботи використовувались такі **методи**

дослідження: *теоретичні* – аналіз соціологічних, психологічних і педагогічних досліджень у межах теми, що вивчається, аналіз документів, теоретичне осмислення передового соціально-педагогічного досвіду, його аналіз, синтез та узагальнення для розробки теоретичних основ соціально-педагогічної роботи з молодими сім'ями; *емпіричні* – анкетування, спостереження, бесіда, організація соціально-педагогічної діяльності, систематизація накопиченого досвіду; математичні методи для проведення дослідно-експериментальної роботи з обґрунтування й упровадження змісту, форм і методів соціально-педагогічної роботи з молодими сім'ями, обробки та інтерпретації результатів дослідження.

Теоретичне значення конкурсного дослідження полягає в уточненні та конкретизації поняття молода сім'я та соціально-педагогічних проблем сучасної молоді сім'ї.

Практичне значення дослідження полягає у розробці і впровадженні нових змісту (напрямів), форм і методів соціально-педагогічної роботи з молодими сім'ями. Пропонований досвід організації соціально-педагогічної роботи з молодими сім'ями в умовах малого міста може знайти подальше застосування в розробці соціальними педагогами, соціальними працівниками, волонтерами, іншими суб'єктами соціально-педагогічної діяльності власних технологій соціально-педагогічної роботи з молодими сім'ями.

Структура роботи. Конкурсна робота загальним обсягом 40 сторінок, основна частина – 30, складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (40 найменувань), 4 додатків на 7 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З МОЛОДОЮ СІМ'ЄЮ

1.1. Сучасна молода родина: поняття та проблеми

У процесі вивчення проблем молоді сім'ї дослідники, у першу чергу, стикаються з труднощами, пов'язаними із визначенням поняття „молода сім'я”. На сьогодні не існує однозначного тлумачення цього поняття внаслідок існування різних підходів до його визначення. Окрім загальних рис, що характеризують поняття молоді сім'ї як сім'ї взагалі (наявність шлюбу, здійснення життєдіяльності на основі спільного економічного, побутового, морально-психологічного укладу, взаємна відповідальність), визначення поняття має свої „специфічні” критерії, яких дотримуються дослідники у процесі вивчення молоді сім'ї. Саме відсутність єдиних чітко визначених та загальноприйнятих критеріїв значно ускладнює визначення поняття молоді сім'ї.

Так, якщо основним критерієм обрати термін сумісного проживання, то в групу молодих сімей можна віднести й ті сімейні пари, які перебувають у віці 30-50-ти та більше років, але уклали шлюб недавно. Якщо за основу брати вік подружжя до 30 років, то такі сім'ї також відрізняються терміном сімейного життя. В одній групі можуть бути молодята, чий вік не перевищує 20-25 років, а сімейний стаж налічує 1-2 роки, з одного боку, і подружжя у віці 25-30 років, що мають кілька дітей та 8-10 років сімейного життя, з іншого [1; 2; 14].

Статус „молодої” сім'ї може визначатись на основі віку чоловіка та дружини з урахуванням загальноприйнятого вікового цензу молоді, але у цьому випадку дослідники стикаються з чисельними прикладами одруження між людьми різного віку (чоловік набагато старший від дружини і навпаки). Тоді вихід подружжя з молодіжного віку відбувається в різний час, що також ускладнює можливість класифікувати сім'ю як молоду.

А. Губенко вважає, що складність визначення поняття „молода” сім'я пов'язана з тим, що вік тих, що беруть шлюб, має широкий діапазон і однозначно не відповідає визначеному віку. Він пропонує у цій класифікації за основу брати тривалість подружнього життя і відносить до неї подружжя, сімейний стаж яких налічує 10 років. Проте інші дослідники мають інші думки: за Т. Гурко – це 3 роки; В. Лисенко – до 4-х років; І. Каткова, Б. Урланіс – до 5 років. Л. Гордон, Є. Груздева відносять до „молодої” сім'ї те подружжя, яке за віком молодше 40 років і не має

дітей. А. Антонов „молодою” вважає сім’ю, у якій вік дружини і чоловіка не перевищує 30 років, а тривалість їх сумісного життя 5 років. В. Зацепін визначає молоду сім’ю за терміном, який не перевищує 3 роки сумісного життя і поділяє його на три етапи: 1) сім’ю молодят (етап минає із закінченням „медового місяця”); 2) молоду сім’ю (від „медового місяця” до початку вагітності дружини); 3) сім’ю, що чекає дитину [2, 24].

За думкою В. Постоного „молода сім’я” – це період у житті людини, який характеризується відчутною зміною умов духовного спілкування щонайменше двох людей незалежно від їх віку, поєднанням їх економічної взаємодії, що позначається на створенні матеріальної бази сім’ї, активному дітонародженні та освоєнні виховної функції [28].

Згідно зі словником „Сімейне виховання” „молода сім’я” – подружня пара з дітьми чи без них; шлюб перший; термін сумісного проживання – до 5 років; вік – не більше 30 років [40].

Т. Алексеєнко вважає, що для характеристики молодої сім’ї найбільш суттєвими показниками є: молодий вік подружжя, наявність дітей та недовготривалість сімейного життя, що зумовлюють обмеженість сімейного і батьківського досвіду. Дослідник при вивченні даного поняття враховує вік дітей не до 5 років, а до їх вступу до школи, оскільки, за його думкою, саме з цього моменту розпочинається новий етап соціалізації сім’ї. Таким чином, Т. Алексеєнко визначає молоду сім’ю як сім’ю від першого шлюбу, де є діти дошкільного віку і вік батьків не перевищує 30 років [2].

Кожен з цих підходів є суб’єктивно обґрунтованим з точки зору конкретного дослідника і має право на своє існування. На нашу думку, на сьогодні найбільш об’єктивне тлумачення поняття „молода сім’я” дає А. Капська. Вона визначає молоду сім’ю як соціальну групу, у якій вік чоловіка та дружини не перевищує 35 років; формується на визначенні юридичної форми шлюбу або співжиття на підставі взаємодовіри; здійснює життєдіяльність на основі спільного побуту, матеріально-економічної взаємодії, народженні і вихованні дітей [34; 35].

Це визначення включає декілька важливих моментів. По-перше, дане визначення відображає у собі нині посилену тенденцію до створення молодих сімей без юридичної реєстрації шлюбу, так званих громадянських шлюбів. Цей факт не повинен залишатися поза увагою дослідників, оскільки ця форма хоча і здається проблематичною в плані визнання її сім’єю, а не просто тимчасовим співжиттям, але тенденція часу діє на користь легалізації цієї форми. По-друге, критерій, що

відображає вік подружжя визначається у відповідності з офіційно прийнятим життєвим циклом, що характеризує саме молодість: вік від 15 до 35 років [5, 36].

Таким чином, визначивши поняття молодої сім'ї, можемо приступити до розкриття основних соціально-педагогічних проблем, з якими стикається молода сім'я і для вирішення яких вона потребує підтримки з боку держави та фахівців.

Дослідження та вивчення соціально-педагогічних проблем молодої сім'ї є актуальними в умовах кризи інституту сім'ї в цілому. Необхідність дослідження проблем обумовлена, насамперед, пошуком умов раціонального їх вирішення та збереження молодої сім'ї.

Розглянемо більш детально *проблеми* молодої сім'ї, перш за все, пов'язані: 1) з вихованням дітей; 2) взаємостосунками з генетичною сім'єю; 3) сімейними конфліктами.

1. Відповідно до наукових досліджень, історичного досвіду розвитку сім'ї *виховна функція сім'ї* є провідною в системі функцій сім'ї. Проблему виховання в сім'ї, у тому числі і молодій, значно ускладнюють соціально-економічні перетворення в нашій країні, які проявляються в матеріальних труднощах, проблемах житлово-побутового характеру. Ураховуючи низький рівень підготовки до сімейного життя, відсутність досвіду виховання, зазначені вище проблеми та труднощі значно знижують виховний потенціал сучасної молодої сім'ї від якого залежить успіх виховання. Виховний потенціал уявляє собою комплекс факторів, умов, що визначають педагогічні можливості сім'ї. У якості компонентів виховного потенціалу сім'ї можна виділити такі складові [28, 56]: 1) *чисельність та структура сім'ї*; 2) *психологічна атмосфера, характер сімейного спілкування*; 3) *життєвий та професійний досвід батьків, рівень їх освіченості та педагогічної культури*; 4) *розподіл обов'язків у сім'ї (в тому числі виховних)*; 5) *матеріальні та побутові умови сім'ї*; 6) *організація сімейного дозвілля*; 7) *взаємозв'язок з іншими соціальними інститутами*.

Отже, розглянемо складові виховного потенціалу молодої сім'ї більш детально та проаналізуємо сучасні проблеми, які виникають у їх межах.

Зміна *чисельності та структури* сім'ї сьогодні, насамперед, обумовлена демографічною ситуацією в Україні, яка характеризується як кризова. В останні роки спостерігається тенденція до збільшення кількості сімей, які складаються з двох, трьох осіб.

Орієнтація батьків на бездітність, на жаль, на сьогодні розповсюджується на молоді подружжя, які найбільш здатні до дітонародження як кількісного, так і

якісного. Ця тенденція обумовлена матеріально-економічними труднощами, духовно-матеріальною кризою серед молодого покоління.

Можна виділити ряд факторів, що обумовлюють скорочення чисельності сім'ї: низький рівень народження; тенденція до відокремлення молодих сімей від батьківських; розлучення; якість здоров'я населення та рівень розвитку медичного обслуговування у країні [22; 24].

Таким чином, відкладення народження дитини та орієнтація на народження однієї дитини призводить до обмеження молодих батьків реалізувати себе як вихователя своєї дитини та накопиченню педагогічного досвіду.

Наступним компонентом, що характеризує виховних потенціал сучасної сім'ї, є *сімейне спілкування*. Усі функції, які виконує сім'я, реалізуються у процесі спілкування. Сімейне спілкування має свої особливості: 1) інтимність, камерність, близькість партнерів; 2) родина сприймає своїх членів багатогранно, повністю, допомагаючи кожному засвоювати та успішно виконувати ролі та обов'язки у „зовнішньому світі”; 3) єдність процесів розвитку, навчання та виховання; 4) завдяки родині пристосування людини до нових соціальних умов або повна соціалізація відбувається у відносно стабільному соціальному середовищі [29].

Це – позитив сімейного спілкування. Проте є й негатив – особливості, які ускладнюють стосунки, особливо між молодими батьками та дітьми: 1) у сім'ї людина послаблює контроль, не приховує роздратування, поганого настрою, відверта зі своїми близькими; 2) взаємодія у сімейному спілкуванні може бути обмеженою, оскільки члени сім'ї вже задовольнили свої комунікаційні потреби і прагнуть спокою; 3) спілкуванні в сім'ї відбувається на тлі щоденних турбот, що нерідко знецінює його зміст. Буденність стосунків, постійна заклопотаність батьків може бути нестерпною для дитини; 4) сімейні стосунки ускладнює відсутність у більшості молодих батьків психолого-педагогічних знань та досвіду організації стосунків; 5) недооцінка налагодження стосунків в родині призводить або до її розпаду, або до постійних конфліктів і ускладнень; 6) надзвичайно важливим компонентом спілкування є мова. Мова спілкування сучасних молодих батьків з дітьми має свої характерні ознаки: здебільшого вона непослідовна, з певною мірою роздратування, інколи нагадує муштру [29].

Отже, обмеження сімейного спілкування, збіднення його змісту, внаслідок зайнятості молодих батьків, пов'язаної з професійним навантаженням, навчанням (жінки-матері), дефіцит тепла та уважного ставлення один до одного, поступове зникнення сумісних форм корисної діяльності дитини і дорослих, емоційність

сімейного спілкування, що здебільшого несе негативний відтінок, призводять до встановлення у сімейному оточенні нездорової психологічної атмосфери.

Значною кількістю досліджень виявлено, що чим молодше вік батьків, тим нижчий рівень виховного процесу, що відбувається у цій сім'ї. Саме молоді батьки стикаються з труднощами у виборі вірного стилю і тону спілкування з дітьми, забезпеченні їх нахилів та здібностей. Це створює проблему *педагогічної культури сім'ї*, яку ми розглядаємо як один з компонентів виховного потенціалу.

Під педагогічною культурою молодих батьків ми розуміємо достатню підготовленість до виховання дітей в умовах сім'ї. Педагогічна підготовленість молодих батьків характеризується певною сумою (мінімумом) знань з психології, педагогіки, фізіології, гігієни; вміннями та навичками догляду за дитиною.

А. Алексєнко виділяє три групи батьків, які характеризують рівень сформованості педагогічної культури. Їх характеристика включає такі показники: наявність і якість психолого-педагогічних знань, їх глибини, повнота і осмисленість, ступінь сформованості вмінь та навичок, ціннісне ставлення до дитини, стабільність зацікавленості до питань виховання в цілому [2, 53].

На жаль, педагогічна культура сучасних молодих батьків залишається на низькому рівні. Це обумовлено наявністю багатьох проблем, пов'язаних з функціонуванням молодої сім'ї: низьким рівнем моральної та матеріальної готовності молоді до створення сім'ї та виконання виховної функції; тенденцією до омолодження шлюбу і як наслідок відсутністю життєвого досвіду у молодих батьків; недооцінка молоддю ролі сім'ї у житті дитини і суспільства в цілому; відсутністю досвіду виховання у молодих батьків, пов'язаного з народженням дитини-первістка та орієнтацією на одну дитину, що не дозволяє відтворити природну школу підготовки батьків; професійна зайнятість батьків (особливо матері) та зменшення часу на спілкування та виховання дитини.

Одним з компонентів виховного потенціалу сім'ї є *проблема розподілу обов'язків у сім'ї*, зокрема виховних. Уже неодноразово зазначалося, що в процесі розподілення сімейних обов'язків спостерігається нерівне розподілення сімейних обов'язків між чоловіком та дружиною. Сьогодні жінки відчують на собі подвійне навантаження, адже вони виконують роль не лише матері, а й виступають рівноправним членом суспільства. Таке навантаження призводить по психічній та фізичній втоми і, як наслідок, жінка стає більш вразливою, заклопотаною, що не може не позначитися на психологічному кліматі у сім'ї, вихованні дитини.

Підвищена зайнятість, насамперед батька, а також і матері обумовлена

необхідністю матеріально-економічного становлення сім'ї. Сьогодні молода сім'я опинилася в досить складних *матеріальних та побутових умовах* внаслідок низького рівня життя в країні, нестабільність заробітків. Аналізуючи матеріально-економічне становище сучасної молодої сім'ї, можна зробити висновок, що виховні можливості молодої сім'ї у значній мірі визначаються її матеріально-економічним становищем. Соціально-економічні перетворення досить суттєво вплинули на добробут української родини, особливо це позначилося на економіці молодих родин, що мають дітей. Гострою залишається проблема доступу до базових можливостей розвитку людського потенціалу: продуктивної зайнятості, освіти, медичного обслуговування.

Сьогодні істотною проблемою, у зв'язку з матеріальними негараздами, є проблема *організації сімейного дозвілля*. У сучасних умовах практично відсутні безкоштовні форми виховної роботи, гуртки та спортивні секції. Дозвілля дітей стало серйозною проблемою останніх років і це призводить до того, що культурний розвиток дитини, і сім'ї в цілому, відходить на другий, а то і на останній план серед невідкладних сімейних проблем.

Отже, підсумовуючи зазначене вище, слід сказати, що криза, у якій перебуває інститут сім'ї, поступово переходить в кризу сімейного виховання. Під дією об'єктивних та суб'єктивних факторів молоді батьки є нездатними якісно виховувати функцію виховання. Їх нездатність полягає здебільшого в наявності їх виховної діяльності багатьох педагогічних помилок, які в певній мірі ґрунтуються на економічній основі молодої сім'ї. Попередити значну кількість педагогічних помилок або пом'якшити їх вплив на особистість дитини, на нашу думку, допоможе вчасна цілеспрямована підготовка молоді до сімейного життя та батьківства, формування її педагогічної культури. Така робота повинна розпочинатись безпосередньо в сім'ях, коли і хлопчики і дівчатка на прикладі своїх батьків на високому культурному рівні засвоюватимуть ролі чоловіка і дружини, батька і матері, і продовжуватись в дошкільних закладах, школі, у спеціальних консультаційних пунктах, службах сім'ї і школах молодих батьків.

2. Загальновідомо, що сім'я – важливий компонент мікросередовища, у якому відбувається соціалізація особистості. Окремі риси характеру та стилі поведінки батьків передаються в *процесі сімейного спілкування* [29], тому дуже важливим є те, який саме досвід набуває молодь в батьківській родині.

Важливим моментом взаємовідносин батьків і дорослих дітей є характер та інтенсивність допомоги, яку вони виявляють один одному. У нашій країні

батьківська допомога одруженим дітям завжди була істотною, хоча в основному вона полягала у вихованні онуків. Сучасний важкий економічний стан обумовлює надання молодій сім'ї саме матеріальної допомоги. Виникає складна проблема: як проіснувати самим, і ще допомагати своїм дітям, що на наш погляд, сприяє високій діловій активності цієї вікової когорти (віком від 45 до 65 років), а також їх значному психічному навантаженню. Допомога батьків носить постійний характер і розглядається як норма поведінки. Недаремно молоді сім'ї вважають батьківську сім'ю надійною опорою в житті, дійсно в сучасних умовах стартові позиції значної частини молодих сімей не дозволяють забезпечити нормальну життєдіяльність лише силами молодого подружжя.

Наслідком подібної системи взаємостосунків між двома сім'ями є моральні і емоційні витрати. Досить юні батьки притримуються егоїстичної та споживацької психології, внаслідок чого їх діти позбавляються інтелектуального та морального впливу. Це обумовлено тим, що досить молоді люди, вступаючи до шлюбу, здебільшого є нездатними благотворно впливати на виховання власних дітей тому, що самі ще не досягли певного рівня соціальної зрілості, який дозволятиме їм виступати в ролі вихователів. У таких сім'ях вся система психологічних відносин складається не зовсім благополучно, що досить негативно впливає на розвиток дітей. У таких умовах є досить актуальною допомога з боку батьків, яка ґрунтується на участі у вихованні онуків, використанні власного педагогічного досвіду та допомозі своїм вже дорослим дітям у вихованні власних дітей [19].

Отже, становлення молоді сім'ї неможливе без участі батьківської (генетичної сім'ї). Вплив батьківської родини на формування молоді сім'ї не є однозначним: він може бути, як позитивним, так і негативним. Взаємодія молоді сім'ї обумовлена, на наш погляд, двома чинниками: а) відсутністю власного досвіду сімейного життя у молодого подружжя; б) труднощами, пов'язаними із економічним становленням молоді сім'ї.

3. Окремою проблемою, з якою стикається сім'я, є проблема *сімейних конфліктів*. Взагалі, у процесі підготовки молоді до сімейного життя слід уникати думки про існування ідеальної сім'ї, у якій ніколи не існує проблеми конфлікту.

Психологічні аспекти функціонування молоді сім'ї підвищують здатність молодого подружжя до конфліктів. Так, сумісність шлюбних партнерів досягається не завжди і не одразу. Будь-який аспект несумісності проявляється у вигляді конфлікту.

З точки зору В. Сисенко, усі шлюбно-сімейні розбіжності можна поділити на

три групи. До першої групи можна віднести розбіжності, що виникають на основі неузгодженості, та несправедливого розподілу праці у сім'ї, різного розуміння прав та обов'язків, недостатнього внеску одного із подружжя в домашній труд та самообслуговування. До другої групи можна віднести конфлікти, що базуються на хронічному незадоволенні будь-яких потреб одного із подружжя, або кожного з них. До третьої входять сварки, що мають в основі недоліки у вихованні, характеру і особливості подружжя [13; 17].

В. Сисенко дійшов висновку, що розбіжності та конфліктні ситуації ґрунтуються здебільшого на наступних причинах [23, 15]: незадоволеність сексуальних потреб одного із подружжя; незадоволеність потреби сили і значимості власного „Я” (порушення почуття власної гідності з боку іншого партнера, його неповажне відношення, образи, критика); незадоволеність потреби одного з подружжя, або кожного з них у позитивних емоціях (відсутність лагідності, ніжності, турботи, уваги і розуміння, психологічне відчуження подружжя один від одного); пристосування одного з подружжя до спиртних напоїв, азартним іграм; фінансові розбіжності між подружжям (питання сімейного бюджету, утримання сім'ї, внеску кожного члена в її матеріальне забезпечення); незадоволеність у потребі взаємної допомоги, взаємопідтримці, потреби у співробітництві, пов'язане із розподіленням праці у сім'ї, веденням домашнього господарства, доглядом за дітьми; різні потреби і інтереси проведення відпочинку, дозвілля, розбіжності у захопленнях.

Сьогодні психологи пропонують декілька варіантів вирішення конфліктів: 1) *змушення* – вольове нав'язування такого вирішення ситуації, яке задовольняє лише ініціатора конфлікту; 2) *конфронтація* – жоден з учасників конфліктів не бере до уваги позицію іншого, накопичується роздратованість, має місце наявність особистих образ; 3) *уникнення вирішення протиріччя*. У цілому такий варіант не можна назвати правильним – розв'язка лише відкладається, а конфлікт залишається. Але позитивним в даній ситуації є те, що з'являється час для обміркування претензій та прийняття рішення; 4) *згладжування конфлікту* – досить часто це дозволяє зняти напругу, побудувати нормальні відносини; 5) *компроміс*, тобто відкритий пошук раціонального та справедливого для обох сторін рішення [21; 27; 31]. Такі тактовні прийоми вирішення та попередження конфліктів повинні активно використовуватися в процесі підготовки молоді до сімейного життя. Необхідно навчати молодь, що готується до шлюбу, конструктивним правилам поведінки під час конфлікту.

Отже, ми розглянули найбільш актуальні *проблеми* молоді сім'ї, пов'язані з

її функціонуванням та становленням, що дає нам можливість зробити наступні висновки: 1) Становлення та функціонування молодого сім'ї відбувається на фоні багатьох проблем психолого-педагогічного, соціально-економічного, медичного, правового характеру; 2) На процес становлення та розвитку молодого сім'ї впливають об'єктивні чинники, які обумовлені соціально-економічним становищем нашої країни та його впливом на життєдіяльність молодого сім'ї, точніше його впливом на якість виконання нею сімейних функцій; 3) Складність самостійного вирішення проблем молодими подружжям обумовлена суб'єктивними умовами становлення, що ґрунтуються на відсутності життєвого досвіду, недостатній соціальній зрілості, відсутністю психолого-педагогічних знань; 4) Протиріччя між наявністю проблем молодого сім'ї та обмеженою здатністю їх самостійного вирішення обумовлює необхідність надання кваліфікованої допомоги та підтримки з метою її збереження, зміцнення та подальшого розвитку.

1.2. Сутність та зміст соціально-педагогічної роботи з молодими сім'ями

Одним з основних об'єктів соціально-педагогічної роботи виступає молода сім'я, яка потребує соціальної підтримки, допомоги, реабілітації. Соціально-педагогічна робота з молодими сім'ями полягає у забезпеченні соціальної профілактики сімейного неблагополуччя; здійсненні системи заходів, спрямованих на запобігання аморальній, протиправній поведінці дітей та молоді; наданні соціальної допомоги та послуг з метою реалізації програми роботи з молодими сім'ями; наданні допомоги батькам у розв'язанні складних питань сімейного виховання; здійсненні соціальних послуг та соціальної реабілітації.

Соціально-педагогічна робота з сім'єю – це система взаємодії соціальних органів держави і суспільства та сім'ї, спрямована на поліпшення матеріально-побутових умов життєдіяльності сім'ї, розширення її можливостей у здійсненні прав і свобод, визначених міжнародними та державними документами, забезпечення повноцінного фізичного, морального й духовного розвитку усіх її членів, залучення до трудового, суспільно-творчого процесу [38; 39].

Основним змістом (або напрямками) соціально-педагогічної роботи з сім'єю є соціальна профілактика, соціальна допомога, соціальний патронаж, соціальна реабілітація, надання їй соціально-психологічної, психолого-педагогічної, соціально-медичної, юридичної, інформативно-консультативної, психотерапевтичної допомоги та підтримки з метою вдосконалення її життєдіяльності [15; 35; 36].

Соціальна профілактична робота з сім'єю полягає у реалізації системи соціально-психологічних, медико-соціальних і правових заходів, спрямованих на усунення умов та причин виникнення проблем, а також системи заходів з профілактики сімейного неблагополуччя, конфліктів, розлучень, стресових станів; у формуванні відповідального батьківства, збереженні репродуктивного здоров'я молоді; в організації роботи щодо запобігання помилок, розрахунків у системі сімейного виховання [16; 26; 32].

Соціальна допомога має на меті надання різноманітних соціальних послуг сім'ї в умовах конкретного суспільства, конкретної ситуації. Ці послуги сприятимуть формуванню у сім'ї нормальної життєдіяльності. Соціальні послуги можуть мати інформаційний, консультативний характер, метою їх є надання психолого-педагогічної, правової, соціально-медичної, матеріальної підтримки сім'ям. Завдання полягає у тому, щоб допомогти сім'ї в цілому і кожному з її членів справитися з повсякденними життєвими труднощами, проблемами [38].

Соціальний педагог виступає посередником між сім'єю, державою, громадськими організаціями та законодавчими органами [20]. Соціальні послуги спрямовані на допомогу у створенні й поліпшенні умов життєдіяльності сім'ї, можливостей її самореалізації, на захист її прав та інтересів. Це, насамперед, роз'яснення про пільги, що надаються молодим сім'ям, формування їхньої правосвідомості, відповідального ставлення батьків до батьківських обов'язків, надання різних видів соціальних послуг. Молодій сім'ї, неповнолітнім та молоді має бути гарантованим надання різного роду інформативних консультацій.

Молода сім'я потребує різних видів допомоги: з питань планування сім'ї, виховання та догляду за дітьми, адаптації до зміни зовнішніх умов, розробки індивідуальних сімейних стратегій, організації вільного часу сім'ї, налагодження сімейного побуту й господарства, удосконалення взаєностосунків у сім'ї тощо.

Соціальний патронаж – один з напрямів соціальної роботи, спрямований на постійне супроводження сімей, які потребують систематичної підтримки умов, достатніх для забезпечення життєдіяльності сім'ї [16; 35; 39].

Соціальна реабілітація спрямована на надання допомоги молодій сім'ї з метою подолання сімейних конфліктів, кризових станів, дисгармонії у взаєностосунках, тимчасових або постійних труднощів у життєдіяльності сім'ї, які з'являються внаслідок тяжких захворювань, майнових витрат, конфліктних взаєностосунків, нервово-психічних захворювань, а також допомоги тим, хто опинився у стані безвихідності, безпорадності чи самотності.

Робота з соціальної реабілітації проводиться як з кожним членом сім'ї індивідуально, так і з усією сім'єю та її родичами. Мета такої роботи – виведення членів сім'ї зі стресового стану, надання соціально-медичної, соціально-правової допомоги, відновлення честі, гідності, права і свободи членів сім'ї [16; 38].

Найважливішим суб'єктом соціально-педагогічної роботи з молодими сім'ями в Україні виступає *центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді* (ЦСССДМ) та його спеціалізовані формування. Система ЦСССДМ на сьогодні має вже сформовану структуру на державному, регіональному (обласному) та місцевому (районному, міському) рівнях.

Завдання ЦСССДМ у роботі з сім'єю – надання конкретної індивідуальної допомоги сім'ї й молоді, яка збирається укласти шлюб, з метою раціональної організації внутрі- та позасімейного спілкування, планування сім'ї, життєдіяльності та відпочинку, спілкування сім'ї з оточуючим середовищем, навчання раціонального розв'язання та подолання складних сімейних колізій, виховання дітей, а також профілактична робота з запобігання розлучень та ін. [3].

Так, Українським ЦСССДМ розроблена і впроваджена державна програма роботи з молодістю сім'єю. Завдання програми – практичне розв'язання питань стабілізації молоді сім'ї, підготовка молоді до шлюбу, профілактика сімейної дисгармонії, сімейного неблагополуччя, підготовка молодих батьків до виконання батьківських обов'язків і реалізація рекреативних потреб сучасної молоді сім'ї [36].

Ця програма пропонує систему роботи ЦСССДМ з молодістю сім'єю: 1) підготовку молоді до сімейного життя; 2) роботу з молодими сім'ями у плані стабілізації сімейних стосунків; 3) допомогу батькам щодо розв'язання різноманітних проблем сімейного виховання; 4) соціальну реабілітацію у роботі з сім'єю. Розроблена система роботи з молодістю сім'єю має на меті сприяти удосконаленню соціально-педагогічної роботи за цими напрямками.

Підготовка молоді до сімейного життя передбачає формування навичок здорового способу життя, психолого-педагогічних, юридичних, економічних, медичних знань з питань становлення особистості, формування статево-рольової ідентифікації, оволодіння знаннями медико-соціальних проблем алкоголізму, наркоманії, профілактики захворювань, що передаються статевим шляхом, планування сім'ї та збереження репродуктивного здоров'я молоді, профілактики вагітності, народження здорових дітей, розвитку сімейних традицій тощо.

Ця робота проводиться серед учнів шкіл, шкіл-інтернатів, ПТУ, ліцеїв, коледжів, вузів, у студентських гуртожитках, а також з молодими парами, які

подали заяву до ЗАГСу. До роботи залучаються спеціалісти: соціальні педагоги, психологи, юристи, економісти, наркологи, гінекологи, венерологи, сексологи, психотерапевти, спеціалісти з планування сім'ї тощо.

До організаційних форм соціально-педагогічної роботи з молодю сім'єю належать: мобільні курси, навчально-консультативні пункти (у тому числі виїзні у сільські місцевості), вечірні жіночі та юнацькі гімназії, клуби для дівчат, кабінети довіри; лекторії, дискусійні клуби, діяльність спеціалізованих служб (служба знайомств, пошта довіри, школа молодого подружжя, телефон довіри) тощо. Для досягнення поставленої мети застосовуються такі форми роботи, як різноманітні комунікативні тренінги, тестування, індивідуально-групові психологічні консультації, психологічний театр мініатюр, лекції та семінари, проектні методики, щоу-програми, тематичні КВК тощо. З метою створення поширення інноваційних соціальних технологій організовуються експериментальні майданчики [16].

Робота з молодими сім'ями по стабілізації сімейних стосунків – це, насамперед, діяльність ЦСССДМ по удосконаленню взаємостосунків у сім'ї, профілактиці дисгармонії сімейних відносин, подружніх конфліктів, реалізація програми планування сім'ї та збереження репродуктивного здоров'я членів сім'ї, формування здорового способу життя сім'ї, організація її вільного часу, допомога в організації сімейного господарювання та побуту, створення іміджу кожної сім'ї, ознайомлення з юридично-правовими аспектами шлюбно-сімейних стосунків, надання соціальної допомоги, організація соціального патронажу сімей тощо.

Основні шляхи вирішення проблем у цьому напрямі: створення консультативних пунктів, кабінетів, консультативних служб, у тому числі виїзних для роботи з сільською сім'єю, діяльність центрів „Родинний дім” тощо.

Однією з ефективних форм роботи з молодими сім'ями стали культурно-масові розважальні, конкурсні форми роботи. Це не лише найбільш раціональна на даному етапі форма організації дозвілля молодих сімей, а й пропаганда кращих сімейних традицій українського народу, звичаїв, обрядів, пошук сімейних талантів, розвиток пізнавальних інтересів членів сім'ї, творчої ініціативи, обмін досвідом у сімейному вихованні, зміцнення взаємостосунків у сім'ї, відродження родинно-побутової культури українського народу тощо. Масово-розважальні заходи, сімейні свята найчастіше проводяться за такими формами: Тиждень планування сім'ї, День матері, календарні, православні, релігійні свята, обряди. Вони відзначаються як щорічні обласні конкурси молодих сімей, конкурси, вечори студентських сімей, свята молодих сімей, конкурси сімейних ерудитів, на краще сімейне подвір'я,

виставки дитячих творів, малюнків про сім'ю, фестиваль сімейних творчих колективів, сімейні спортивні свята, сімейні ігри, фотовиставки, спортивні змагання „Я і моя сім'я” та ін. [3; 16; 26].

Допомога батькам у розв'язанні різноманітних проблем сімейного виховання полягає у наданні їм допомоги у вирішенні складних питань родинної педагогіки: підготовка молодих батьків до народження дитини, соціально-психологічна, психолого-педагогічна допомога батькам у вихованні дітей різних вікових груп з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей кожної дитини, підготовка дитини до школи, застосування різних форм і методів сімейного виховання, вирішення складних проблем у взаємостосунках батьків та дітей, вирішення юридичних проблем цих взаємостосунків.

Реалізація ЦСССДМ цих проблем здійснюється завдяки створенню школи молоді матері, школи батьківської підтримки, телефону довіри, консультативних пунктів при школах, ПТУ, соціальних служб для батьків, соціально-медичних курсів для молодих жінок, клубів молодих батьків та ін. Основні форми роботи: семінари, конференції, „круглі столи”, індивідуальні консультації, тренінги, вивчення педагогічних ситуацій, педагогічні бліц-турніри, сімейні посилки, психодрама, транзактний аналіз, кінолекторії тощо [5; 16; 18].

Питання сімейної психотерапії є складним у реалізації в діяльності соціальних педагогів. Робота у цьому напрямі передбачає соціальну реабілітацію сімей з дисгармонією у сімейних взаємостосунках, наявністю конфліктних ситуацій, де члени сім'ї зловживають алкоголем, наркотичними речовинами, мають різні види нервових захворювань, що створює загрозу для стабільності сім'ї. Подружня психотерапія має в основному індивідуальний характер і зорієнтована лише на одну подружню пару та її проблеми, допомагає досягти гармонії у взаємостосунках та врегулюванні подружніх взаємин даної сім'ї.

Основні структури, що застосовуються, – це консультпункти, кабінети екстреної психологічної допомоги, телефон довіри, тренінгові центри. І саме завдяки їх функціонуванню проводяться тестування, анкетування, психоемоційні тренінги, бесіди-консультації та ін. Така робота передбачає допомогти людям знайти душевну рівновагу, почуття безпеки, навчити їх долати стресові ситуації, труднощі, поважати і розуміти себе та близьких людей.

Таким чином, для досягнення своїх цілей соціально-педагогічна робота з молодими сім'ями повинна бути ретельно продумана, обґрунтована та спиратися на програму, у якій закладено зміст, форми і методи соціально-педагогічної роботи.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З РОЗРОБКИ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ І МЕТОДІВ СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З МОЛОДИМИ СІМ'ЯМИ В УМОВАХ МАЛОГО МІСТА

2.1. Сучасний стан молодих сімей та соціально-педагогічної роботи з ними в умовах малого міста

Дослідно-експериментальна робота з обґрунтування, розробки та впровадження змісту, форм та методів соціально-педагогічної роботи з молодими сім'ями в умовах малого міста в межах нашого дослідження здійснювалася протягом трьох років і складалася з трьох етапів: 1) вивчення й аналіз сучасного стану молодих сімей та соціально-педагогічної роботи з ними; 2) обґрунтування й розробка змісту, форм і методів соціально-педагогічної роботи з молодими сім'ями; 3) експериментальна перевірка розроблених змісту, форм і методів соціально-педагогічної роботи з молодими сім'ями та аналіз результатів експериментальної діяльності.

На першому етапі експерименту насамперед вивчались стан та основні проблеми молодих сімей; зв'язки та відносини, які сформувались усередині родини та з оточенням при взаємодії членів сім'ї і суспільства, що стало основним підґрунтям для розробки перспективної програми роботи із сім'єю із визначенням конкретних змісту, форм і методів.

Для діагностики та обстеження стану та особливостей молодого сім'ї в умовах малого міста необхідно мати чіткі уявлення про основні показники благополуччя чи неблагополуччя сім'ї.

Для вивчення ситуації в сім'ї та виявленні на цій основі оптимальних напрямків роботи з нею (Додаток 1) було опитано 50 молодих сімей м. Луганська.

За отриманими даними виявлено, що у молодих сімей найбільше проблем виникає з матеріальних, житлових питань та відносин з батьками (58 %), матеріальної залежності від батьків (29,4 %), чоловік мало часу приділяє дружині (8 %), ніяких проблем не виникає у (4,6 %) сімей.

Сучасну молоду сім'ю найбільше турбують такі питання, як: підготовка до народження та виховання дитини та її освіта (36,5 %), придбання власного житла (40 %), працевлаштування одного із подружжя (11,3 %), економічні негаразди нашої держави (8,7 %), ніякі проблеми не виникають (3,5 %).

Для вирішення своїх проблем та покращення життя своєї сім'ї молоді сім'ї хотіли б скористатися порадами таких спеціалістів: сімейного психолога (58,3 %), юриста (29,4 %), педіатра та економіста (9,6 %), консультації не потрібні (2,7 %).

Більшість молодих сімей, які проживають у м. Луганську, живуть окремо від батьків (43,7 %), з батьками чоловіка (40,2 %), з батьками дружини (16,1 %). Ці сім'ї мають хороші відносини з батьками (50,7 %), непогані (23,4 %), погані з батьками чоловіка (25,9 %).

У наш час у відносинах між молодим подружжям найбільш важливими є: кохання та дитина (8,3 %); взаєморозуміння, повага, довіра (41,7 %); взаєморозуміння та підтримка (16,7 %); взаєморозуміння (33,3 %).

На думку опитаних, більшість розлучень серед сімей виникають через зраду, матеріальні проблеми (41,7 %); матеріальну нестачу та відсутність взаєморозуміння (28,1 %); недовіру, збайдужіння в почуттях (30,2 %). Складовими щасливого шлюбу для них є взаєморозуміння серед подружжя (57 %); гармонія в сексуальних стосунках та подружня вірність (22 %); матеріальне благополуччя (33,3 %).

За результатами опитування молоді сім'ї задовольняє матеріальний стан (22,7 %); частково задовольняє (37 %); не задовольняє (40,3 %).

У процесі вивчення реальної ситуації в молодих сім'ях враховувались психологічні критерії оцінювання сімейної ситуації, запропоновані Ф. Душком:

1. Критерій впевненості чи невпевненості. Цей критерій характеризує здатність членів сім'ї реалістично сприймати дійсність, приймати життя в усіх проявах не виключаючи труднощі та страждання, любити життя і відчувати себе частиною ширшої системи (сім'ї, соціальної групи, держави).

2. Образ сімейного „Ми” і „Я” кожного із членів сім'ї. Це є уявлення про себе та власні можливості впливати на життя, ставлення до себе. Продуктивній адаптації до життя відповідає уявлення про себе, як про впевнену людину, сильну, що здатна змінювати свою життєву позицію, стати автором свого життя її головною діючою особою, нести відповідальність за себе та своїх близьких. Не продуктивна адаптація (або захисна) до життя пов'язана з уявленням про себе, як про маленьку слабку істоту, не здатну змінити свою власну життєву ситуацію, людину, яку супроводжує почуття невпевненості у своїх силах та здібностях.

3. Уявлення про те, що можна та чого не можна очікувати від людей у важкій ситуації та ставлення до інших. Продуктивній адаптації відповідає уявлення про позитивну природу людини, ставлення до інших людей як до рівних собі, здатність звертатись до них з проханням про допомогу у важкій ситуації. Непродуктивна

адаптація відповідає уявленню про інших людей як про небезпечних, ворожих, відкидання можливості звертатися до них за допомогою („ніхто не допоможе”, „нікому не можна вірити”) чи уявлення про інших людей як більш сильних, бажання сховатися за чужу спину, нездатність розраховувати на себе.

4. Характер активності у складній ситуації та її спрямування. При продуктивній адаптації активність спрямована на розв'язання суперечностей, характер активності відповідає особливостям ситуації. При непродуктивній адаптації активність має захисний характер та виявляється відчуженням від людей і агресивною активністю у здолянні перешкод, будь-якою ціною, а також відчуженням від себе і власних ресурсів, пошук того, хто вирішить ситуацію [25].

Серед численних проблем сім'ї, з якими ми зіткнулися у процесі дослідження, варто виділити психологічні стосунки в сім'ї, взаємозалежність членів сім'ї, а також психологічні проблеми розвитку дитини в сім'ї. Сукупність цих проблем не є безпосереднім об'єктом уваги соціального педагога, але бажано, щоб соціальні педагоги були підготовленими до розуміння цих проблем. Вони повинні спиратися у своїй діяльності на досягнення психології та психотерапії, що мають значні здобутки в розвитку методів вивчення сім'ї і методів впливу на неї.

У процесі вивчення реального стану розробки та використання змісту та форм соціально-педагогічної роботи з молодією сім'єю (другий аспект діагностики) ми виокремили наступні найбільш розповсюджені техніки психолого-педагогічної підтримки, що використовуються фахівцями в роботі з молодими сім'ями.

1. Вербалізація емоційних станів. Соціальний педагог просить розповісти, познайомити з проблемами сім'ї, стосунками з соціальним оточенням, змалювати своєрідну картину теперішнього сімейного життя. Мета соціального педагога полягає у приверненні уваги до того, що багато людей мають схожі проблеми та змогли їх подолати, змінити життя своєї сім'ї. У ході розмови важливо спрямувати увагу співрозмовника на те, як складно зрозуміти ситуацію в чужій сім'ї, наскільки важливим є прагнення особи стати самому собі психологом, навчитися розуміти власну життєву ситуацію та набути необхідних знань і навичок щодо розв'язування своїх проблем.

2. Програвання ролей один одного. Ситуація включає певну сукупність дій при консультуванні щодо налагодження стосунків. Соціальний педагог може звернутися з пропозицією спробувати програти роль іншого члена сім'ї: пояснити, як це зробити, переконати членів сім'ї в необхідності зробити над собою зусилля та виконати те, що він пропонує.

3. Інструкція (порада). Це пропозиція стосовно якоїсь дії. Соціальний педагог, що консультує родину зазначає, що потрібно зробити для того, щоб сім'я досягла своїх цілей. За змістом порада може стосуватися конкретних дій, наприклад стежити за чистотою, контролювати дитину тощо.

4. Опосередковане сімейне спілкування. Полягає у запровадженні в звичні уставлені сімейні стосунки якихось важливих нововведень, які мають на меті здійснити корекцію стосунків у бажаному напрямі [15].

Крім того, при психолого-педагогічній підтримці молодого сім'ї фахівці часто використовують сімейні обговорення, тобто обговорення членами сім'ї широкого кола проблем, що стосуються життя сім'ї та можливих шляхів розв'язання цих проблем. Як правило, воно є найбільш корисним на початку роботи з сім'єю. Завдяки такому обговоренню досягається взаєморозуміння між членами сім'ї, змінюються уставлені погляди членів сім'ї, що змушує оцінити правильність своїх вчинків. Таке узагальнення досвіду психологічної та соціально-педагогічної роботи з молодими сім'ями, з одного боку, дозволило нам об'єднати всі прогресивні доробки в єдину технологію експериментальної діяльності, а з іншого – виявити потребу в подальшій розробці й удосконаленні змісту, форм і методів соціально-педагогічної роботи з молодими сім'ями.

Таким чином, вивчення сучасного стану молодих сімей та соціально-педагогічної роботи з ними в м. Луганську дало змогу виділити такі основні проблеми: подружні конфлікти; погані взаємостосунки; формування статево-рольової ідентифікації; слабка організація дозвілля; педагогічна та соціально-психологічна неготовність батьків до виховання дітей; одноманітність та недостатня розвиненість змісту (напрямів), форм і методів психологічної та соціально-педагогічної роботи з молодими сім'ями.

Це стало підставою для підбору, розробки та експериментальної перевірки змісту, форм і методів соціально-педагогічної роботи з молодими сім'ями в умовах малого міста в межах нашого дослідження.

2.2. Розробка та впровадження змісту, форм і методів соціально-педагогічної роботи з молодими сім'ями в умовах малого міста

На підставі отриманих у ході первинної діагностики даних про сучасний стан молодих сімей та досвіду соціально-педагогічної роботи з ними нами був визначений зміст соціально-педагогічної роботи з молодими сім'ями в м. Луганську, що включав чотири напрями: 1) підготовка молоді до сімейного

життя; 2) робота з молоддю сім'єю зі стабілізації сімейних стосунків; 3) допомога батькам у розв'язанні проблем сімейного виховання; 4) сімейна психотерапія.

У межах цих напрямів були розроблені і впроваджені найрізноманітніші форми і методи соціально-педагогічної роботи з молодими сім'ями.

Соціально-педагогічна робота із сім'ями є одним з пріоритетних напрямків діяльності соціального педагога та ЦСССДМ, що створюють умови для позитивного розвитку молоді, сприяють організації планування сім'ї, міжособистісному спілкуванню, діяльності та відпочинку, навчанню та працевлаштуванню, подоланню сімейних конфліктів, профілактиці та запобіганню розлучень. Отже, ЦСССДМ є найкращою базою в умовах малого міста для виконання завдань нашого дослідження.

Для того, щоб реалізувати зазначені вище напрями роботи соціальні педагоги ЦСССДМ створюють банки даних щодо стану сімей у місті. Це по суті створення соціального портрету сімей конкретного міста: загальна кількість сімей, співвідношення різних типів сімей, кількість типів сімей.

Спеціаліст, який займається проблемою соціальної підтримки молодої сім'ї, має потрібний пакет різноманітних дослідницьких, тренінгових матеріалів (тестів, анкет, опитувальників) для проведення діагностичної роботи та психотренінгів з різними категоріями сімей, батьками, дітьми, а також для проведення соціально-психологічних, педагогічних досліджень окремих категорій сімей (додаток 2).

У м. Луганську для різних категорій сімей періодично готуються і видаються рекламні буклети, відеоматеріали, брошури з найбільш актуальних проблем, які хвилюють сім'ї, а також молодь, що готується вступити до шлюбу.

Розглянемо зміст, форми і методи соціально-педагогічної роботи з молодими сім'ями в м. Луганську, що були апробовані нами за визначеними напрямками.

Підготовка молоді до сімейного життя передбачала формування навичок здорового способу життя, психолого-педагогічних, юридичних, економічних, медичних знань з питань становлення особистості, формування статево-рольової ідентифікації, комунікативних навичок, корекції особистих проблем, створення власного іміджу, оволодіння знаннями медико-соціальних проблем алкоголізму, наркоманії, профілактики захворювань, що передаються статевим шляхом, планування сім'ї та збереження репродуктивного здоров'я молоді, профілактики вагітності, народження здорових дітей тощо.

Досліджуючи підготовку молоді до сімейного життя в м. Луганську, нами було проведено опитування студентів 2-3 курсу Луганського національного

університету імені Тараса Шевченка (50 осіб), під час якого виявлено, що у 52 % студентів стосунки чоловіка та жінки у сім'ї обговорювалися не цілеспрямовано, тобто під час перегляду фільмів, по ходу подій тощо, 14 % батьків взагалі ухилялися від цих тем, хоча в дітей таке бажання було, у 18 % ні у батьків, ні у дітей такого бажання не виникало, 8 % опитаних студентів сказали, що їм було не зручно про це говорити з батьками та й батьки не піднімали цієї теми, і лише 10 % батьків обговорювали взаєностосунки чоловіка та жінки із своїми дітьми досить часто. На запитання: „Чи задоволені Ви відносинами з батьком?” 15 % студентів відповіли так, 70 % частково задоволені, 10 % – не задоволені, 5 % – важко відповісти. Відносини з матір'ю виявилися більш теплими, про що свідчать дані опитування: 80 % студентів задоволені відносинами з матір'ю; 15 % – частково задоволені; 5 % – важко відповісти. На думку студентів у наш час найбільше переважають такі мотиви вступу до шлюбу: 68 % назвали кохання, вагітність коханої, шлюб з розрахунку; 26 % – матеріальне забезпечення майбутнього чоловіка; 4 % – вік примушує; 2 % – привабливі риси характеру та зовнішності.

У зв'язку з цим об'єктами нашої роботи були обрані учні і студенти шкіл, гімназій, школи-інтернату, вищого навчального закладу та студентських гуртожитків. Така діяльність здійснювалась за допомогою форм лекторіїв, а також індивідуальних консультацій. Для здійснення лекційної та консультаційної роботи залучались спеціалісти-психологи, соціальні педагоги, юристи, наркологи, гінекологи, сексологи, венерологи, спеціалісти з планування сім'ї тощо.

Разом із соціальними педагогами нами були розроблені програми лекторіїв, які передбачали розгляд таких питань: „Здоровий спосіб життя сім'ї”, „Сім'я і закон”, „Укладення шлюбної угоди”, „Проблеми планування сім'ї”, „Народження здорових і бажаних дітей”, „Способи вирішення сімейних проблем і конфліктів” та ін. Особлива увага лекційній роботі приділялася нами в ході проведення ЦСССДМ „Тижня планування сім'ї”. Постійно працювала лекторна група, до якої залучалися спеціалісти управлінь та відділів міської ради, лікарі центральної районної лікарні, санепідемстанція та представники різноманітних організацій.

При ЦСССДМ ми організували роботу служби „Родинний дім”, до якої залучалися спеціалісти для проведення інформаційних, консультативних та тренінгових занять з учнями шкіл, гімназій, ЛНУ імені Тараса Шевченка.

У ході реалізації програм підготовки молоді до сімейного життя ми тісно співпрацювали з соціальними педагогами шкіл та здійснювали інформаційно-просвітницьку роботу в цьому напрямі.

Однією з ефективних форм нашої роботи щодо підготовки молоді до сімейного життя була діяльність клубів для дівчат, молодих жінок. Мета таких клубів – формування адекватного уявлення про соціальну роль жінки в суспільстві; підвищення культурного рівня жіночої молоді; підготовка до сімейного життя; розвиток комунікативних навичок; формування духовних цінностей; корекція особистісних проблем; сприяння розвитку здібностей; формування активної життєвої позиції. Такі клуби були створені на базі шкіл міста.

У м. Луганську значну роль у підготовці молоді до сімейного життя відіграє Пошта довіри. Як додаток до телефону довіри – листування спеціалістів ЦСССДМ з молоддю, підлітками. Надсилають листи ті підлітки, які внаслідок індивідуальних особливостей не наважуються звернутися зі своїми проблемами до спеціалістів.

Значна робота проводилась разом із ЦСССДМ та РАГСом з тими молодими людьми, хто подав заяву про одруження. На базі РАГСу працювали спеціалісти ЦСССДМ, а також запрошені спеціалісти, які проводили консультації з групами (5-7 пар) або індивідуально з кожною парою. Особлива увага при цьому зверталася на проблеми взаємної адаптації, терпимості, взаєморозуміння, створення нормального психологічного клімату сім'ї, профілактики конфліктних ситуацій і розлучень. Організовували роботу більш спрощеного варіанту, а саме – спеціального лекторію „Школа молодих”, який розрахований на шість лекцій: юридично-правові аспекти шлюбно-сімейних відносин; культура та основи фізіології подружнього життя; психологія і психогігієна шлюбно-сімейних відносин; планування сім'ї, народження здорового покоління; медико-соціальні проблеми пияцтва і наркоманії; економіка і бюджет сім'ї. РАГС м. Луганська перед реєстрацією шлюбу видають пам'ятки. Вони вміщують різні поради щодо взаємостосунків подружжя, організації його життєдіяльності, народження дітей (додаток 3).

Соціально-педагогічна робота з молодими сім'ями зі стабілізації сімейних стосунків здійснювалася в межах наступних питань: удосконалення взаємостосунків у сім'ї; профілактика дисгармонії сімейних відносин, подружніх конфліктів; організація вільного часу; підготовка молодих батьків до народження дитини; допомога неповнолітній матері; дитина в неповній сім'ї; допомога сім'ям, де виховується дитина-інвалід; допомога сім'ям з важковиховуваною дитиною, яка скоїла правопорушення; виховання нестандартної дитини (обдарованої, заїки, із ЗПР та ін.); допомога малозабезпеченим сім'ям.

Робота з молодими сім'ями зі стабілізації сімейних стосунків у м. Луганську спрямовувалася на вдосконалення взаємостосунків у сім'ї, профілактику

дисгармонії сімейних відносин, подружніх конфліктів, реалізацію програми планування та збереження репродуктивного здоров'я членів сім'ї, формування здорового способу життя сім'ї, організацію її вільного часу, допомогу в організації господарювання та побуту, створення іміджу кожної сім'ї, ознайомлення з юридично-правовими аспектами шлюбно-сімейних стосунків, надання соціальної допомоги, організацією соціального патронажу сімей, проведення благодійних акцій та допомога малозабезпеченим, багатодітним сім'ям. З даного напрямку основною формою нашої роботи разом із ЦСССДМ було створення консультативних пунктів, які надавали психолого-педагогічну, юридичну, соціально-медичну, інформаційну, психотерапевтичну допомогу молодим сім'ям, проводили профілактичну роботу щодо запобігання сімейних конфліктів.

Форми і методи такої роботи намагалися постійно вдосконалювати. Разом із центрами добирали пакети методик для роботи з різними категоріями сімей (анкети, тести, проєктивні методики); проводили індивідуальну роботу; патронажне обстеження, поповнювали банки даних, надавали психолого-педагогічні консультації

Проте практика свідчить, що в умовах малого міста найбільш ефективними формами роботи з молодими сім'ями є Клуби молоді сім'ї. Клуб являє собою самодіяльне об'єднання, яке створюється відповідно до бажань та інтересів його членів. Клубна форма сприяла розвитку ініціативи, творчого потенціалу, давала змогу здійснювати індивідуальний підхід у роботі з різними категоріями сімей. Клуби сприяли зміцненню взаємостосунків у сім'ї, корекції сімейного спілкування, знімали психологічний дискомфорт, емоційну напругу, розвивали здібності членів сім'ї. У клубах проводилися також тренінги, обговорювалися різноманітні сімейні проблеми. При ЦСССДМ було створено клуб молоді сім'ї „Сузір'я”, який ефективно почав діяти. Основні завдання клубу: 1) удосконалення взаємостосунків у сім'ї; 2) профілактика дисгармонії сімейних відносин, подружніх конфліктів; 3) організація вільного часу; 4) допомога молоді сім'ям в організації домашнього господарства, побуту; 5) допомога молодим батькам у сімейному вихованні; б) надання кваліфікованої соціальної та психологічної допомоги молодим сім'ям.

Функції клубу: здійснення системи заходів, спрямованих на впровадження змістовних форм дозвілля і відпочинку молодих сімей; самопізнання та самореалізація особистості, задоволення її різноманітних потреб у спілкуванні; відновлення морального, психологічного та фізичного стану молоді сім'ї; попередження аморальної протиправної поведінки, виявлення та запобігання будь-якому негативному впливу та його наслідків на життя і здоров'я сім'ї (додаток 4).

Однією з ефективних форм роботи з молодими сім'ями є організація культурно-масових розважальних заходів. Традиційними стало проведення ЦСССДМ „Тижня планування сім'ї”, відзначення Міжнародного дня сім'ї. Проведення фотовиставки, виставки декоративно-прикладного мистецтва, художнього мистецтва: „Світ очима дітей”, конкурси дитячих малюнків, плакатів тощо. Теми таких свят різноманітні: „Родинна веселка”, „Чарівне подружжя”, „Творча студентська сім'я”, конкурс на кращий твір „І буде син, і буде мати, і будуть люди на землі”. Проведення таких свят сприяло зміцненню сім'ї, породжувало почуття поваги до свого родоводу, своєї родини, мало велике значення для вирішення проблем сімейного виховання.

Допомога батькам у розв'язанні різноманітних проблем сімейного виховання полягала у наданні їм допомоги у вирішенні складних питань сімейної педагогіки; підготовка молодих батьків до народження дитини, психолого-педагогічній допомозі у вихованні дітей вікових груп з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей кожної дитини, підготовці дитини до школи, застосуванні різних форм і методів сімейного виховання, вирішенні складних проблем у взаємостосунках батьків і дітей.

У процесі такої роботи надавалася також соціальна, психолого-педагогічна допомога вчителям, психологам, класним керівникам з питань організації їх взаємостосунків з батьками, класним колективом, вивчення особливостей окремих класних колективів та дітей, робота з окремими категоріями сімей та дітей.

Реалізація програм сімейного виховання разом з ЦСССДМ здійснювалася завдяки створенню школи молоді матері, консультативних пунктів при школах, ПТУ та соціально-медичних курсів для молодих жінок і клубів молодих батьків.

Основними формами такої роботи були семінари, конференції, „круглі столи”, індивідуальні консультації, тренінги, вивчення педагогічних ситуацій та кінолекторії. По всіх ЗОШ міста проводилися щоквартально загальношкільні батьківські збори, куди залучалися працівники ЦСССДМ, служби в справах дітей, кримінальної міліції у справах дітей, лікарі.

Питання *сімейної психотерапії* було найбільш складним у реалізації програми соціально-педагогічної роботи з молодими сім'ями. Робота у цьому напрямі передбачала соціальну реабілітацію сімей з дисгармонією у сімейних стосунках, наявністю конфліктних ситуацій, де члени сім'ї зловживають алкоголем, наркотичними речовинами, мають різні види нервових захворювань, що створює загрозу для стабілізації сім'ї. У місті існують сім'ї, які потребують соціально-

психологічної допомоги унаслідок тимчасових або затяжних труднощів. Таким сім'ям надавали соціальну допомогу, підтримку. Цими проблемами займалися спеціалісти сімейної психотерапії, з якими ми тісно співпрацювали. Особливим видом психотерапії була подружня психотерапія, орієнтована на конкретну подружню пару та її проблеми. Вона допомагала у вирішенні сімейних конфліктів, знятті стресів у разі розлучення, врегулюванні подружніх взаємин. Робота психотерапевта спрямовувалася на надання допомоги членам подружжя у збереженні душевної рівноваги, вміння долати труднощі, вирішувати складні питання, навчання не зосереджуватися на своїх стражданнях, любити і розуміти себе, знаходити позитивне у найскладніших ситуаціях.

Робота із сім'ями з профілактики розлучень, а також з тими, хто розірвав шлюб спрямовувались на такі питання: правове регулювання шлюбних та сімейних відносин; робота з конфліктними сім'ями; робота з молодими сім'ями з дисгармонії шлюбних відносин; робота з сім'ями, які вирішили розірвати шлюбні відносини; допомоги сім'ям, у яких батьки алкоголіки, наркомани; робота зі складання сімейного договору з метою профілактики розлучень; робота з подружжям, яке розлучилося щодо запобігання стресових станів; робота телефону довіри.

Отже, ми бачимо, що дослідно-експериментальна діяльність з розробки та впровадження змісту, форм і методів соціально-педагогічної роботи з молодими сім'ями, представлена нами в цьому підрозділі роботи, є дуже різноплановою й різноманітною, яка постійно вдосконалюється, враховуючи творчий потенціал суб'єктів, їх здатність до інноваційної діяльності, динаміку результатів в процесі їх реалізації. Результати впровадження запропонованих нами змісту, форм і методів соціально-педагогічної роботи з молодими сім'ями в умовах малого міста простежувалися, в основному, за змінами: у знаннях про шлюб та сім'ю і виховання дітей; вміннях будувати сімейні взаємостосунки та вирішувати конфліктні ситуації; вміннях організувати і проводити дозвілля в колі сім'ї.

2.3. Аналіз результатів дослідження

Аналіз результатів та визначення ефективності дослідно-експериментальної роботи з розробки та впровадження змісту, форм і методів соціально-педагогічної роботи з молодими сім'ями здійснювалося нами на основі трьох критеріїв, що відповідали основним завданням та напрямам формульовального етапу експерименту: 1) знання молодих сімей про сім'ю, шлюб та виховання дітей; 2) уміння будувати сімейні взаємостосунки та вирішувати конфліктні ситуації; 3) уміння

організувати та проводити дозвілля в колі сім'ї. Узагальненим же критерієм, що об'єднує названі три, є все ж таки *готовність молодих сімей до сімейного життя*.

З метою одержання більш вірогідних даних під час проведення контрольного зрізу пропонувалися ті ж питання, що і на констатувальному етапі експерименту, проте трохи в іншій інтерпретації. Це дало змогу побачити реальні зрушення у готовності молодих сімей до сімейного життя у цілому.

Крім якісних змін, які давали можливість перевірити результативність впроваджених змісту, форм і методів соціально-педагогічної роботи, використовувались і кількісні показники в порівнянні даних до та після дослідно-експериментальної роботи. Дані, одержані при обстеженні молодих сімей, підраховувалися у відсотках, порівнювались і потім аналізувались для одержання педагогічних висновків про якість нашого дослідження.

За період роботи *знання про сім'ю, шлюб, виховання дітей* (1 критерій) змінилися на краще. Вони стали глибшими і точнішими, більш усвідомленими, про що свідчать правильні відповіді на питання „Що чекаєте Ви від майбутнього шлюбу?”. В основному, відповіді були такими: „взаємне кохання, взаєморозуміння, сімейне тепло”, „взаємне кохання, підтримку, сімейне тепло, стійкість почуттів”.

Питання „Що таке сім'я?” дало змогу встановити значні зміни у знаннях молодих сімей. Їх відповіді відрізнялися наявністю конкретних відомостей про роль жінки, роль чоловіка, взаємовідносини у сім'ї. Як позитивне зрушення в знаннях молодих сімей слід відмітити, що розповідаючи про сім'ю, молоді пари посилалися на особисті спостереження.

Збільшений обсяг знань про сім'ю вплинув і на *уміння будувати сімейні взаєностосунки та вирішувати конфліктні ситуації* (2 критерій). Кількість молодих сімей, які переконані, що взаєностосунки в сім'ї – це основа стабільності шлюбу, зростає з 15,6 % до 67,8 %, що становить різницю в 52,2 %.

Молоді сім'ї, з якими проводилася соціально-педагогічна робота, значно легше знаходили вихід із конфліктних ситуацій, змінився і характер їх поведінки в сім'ї. Якщо на початку нашої роботи у 42,9 % були яскраво виражені утилітарно-споживацькі мотиви, то після неї такі мотиви спостерігалися всього у 10,8 % сімей. Дещо збільшилось число сімей, які до оцінки конфліктних ситуацій підходили з переживаннями, відповідно з 18,2 % до 76,9 %.

У молодих сім'ях відбулися помітні зміни і в *уміннях організації і проведенні дозвілля в колі сім'ї* (3 критерій). Якщо на початку нашої роботи сім'ї називали тільки деякі види дозвілля, не пов'язуючи їх з членами сім'ї, то після проведеної

відповідної соціально-педагогічної роботи сім'ї знали різні види дозвілля, вміли їх використати і розуміли їх значення (73,1 %). Зокрема пригадуючи, коли спочатку до дозвілля відносили прогулянки містом, відвідання кафе, то після проведеної роботи сім'ї називали екскурсії, туристичні походи, вечірки тощо.

У процесі дослідження ми помітили, що молоді пари, з якими проводилася систематична, цілеспрямована робота, ставали більш серйозними у своїх вчинках, намагалися керувати доброзичливим ставленням один до одного.

Порівняльний аналіз результатів до та після впровадження пропонованих нами змісту, форм і методів соціально-педагогічної роботи з молодими сім'ями в умовах м. Луганська показав істотні зміни в загальному рівні готовності молодих сімей до сімейного життя (знаннях про сім'ю, шлюб та виховання дітей; уміннях будувати сімейні взаємостосунки; проводити спільне дозвілля).

Динаміку рівня готовності молодих сімей до сімейного життя наочно відображає діаграма (рис. 2.1.).

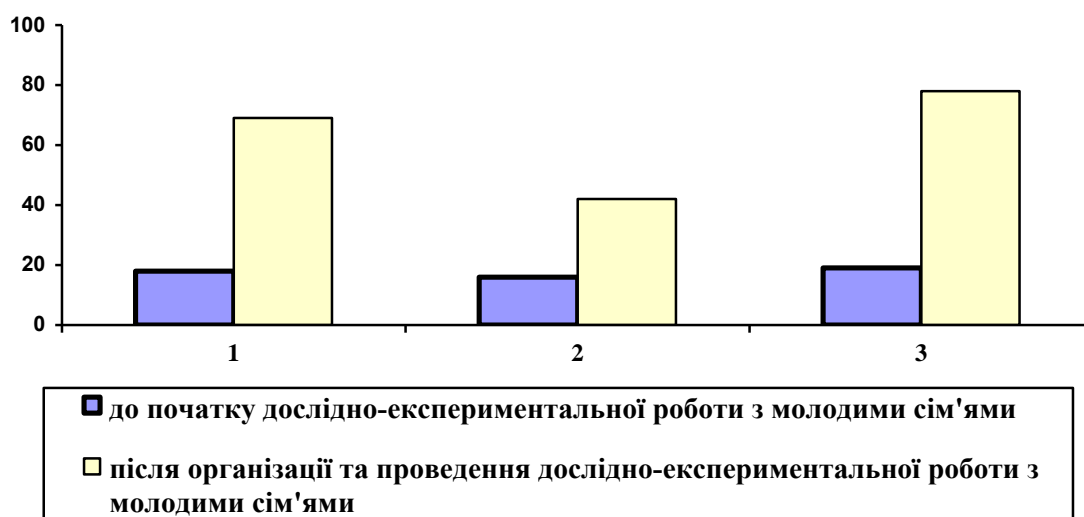


Рис. 2.1. Динаміка рівня готовності молодих сімей до сімейного життя (у %)

Примітка до рис. 2.1.: 1 – знання про сім'ю, шлюб та виховання дітей; 2 – уміння будувати сімейні взаємостосунки та вирішувати конфліктні ситуації; 3 – уміння організовувати та проводити дозвілля в колі сім'ї.

Таким чином, отримані й описані нами результати свідчать про ефективність дослідно-експериментальної роботи з розробки та впровадження змісту, форми і методів соціально-педагогічної роботи з молодими сім'ями в умовах малого міста.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У ході нашого теоретичного й дослідно-експериментального дослідження ми дійшли до наступних висновків узагальнюючого характеру.

1. Сім'я є першоосною духовного, економічного та соціального розвитку суспільства. У процесі цього розвитку сім'я набула функцій, які в єдності й сукупності забезпечують повноцінність її існування, саморозвиток та життєдіяльність як соціального інституту, збереження і зміцнення надбань духовної культури, звичаїв, традицій кожного народу та досягнення вселюдської культури.

2. Молода сім'я – це соціальна група, у якій вік чоловіка та дружини не перевищує 35 років; формується на визначенні юридичної форми шлюбу або співжиття на підставі взаємодовіри; здійснює життєдіяльність на основі спільного побуту, матеріально-економічної взаємодії, народженні і вихованні дітей.

3. До основних соціально-педагогічних проблем молодого сім'ї належать: економічні, психологічні, педагогічні, організаційні труднощі у вихованні дітей (виховний потенціал); взаємостосунки з генетичною сім'єю; сімейні конфлікти.

4. Результати дослідження свідчать, що в умовах малого міста, відповідно до виділених нами напрямків, ефективними формами і методами роботи з молодими сім'ями є наступні: 1) з напряму підготовки молоді до сімейного життя – організація лекторіїв; робота клубів; проведення консультацій; 2) з напряму роботи з молодією сім'єю по стабілізації сімейних стосунків – створення школи молоді матері, консультативних пунктів при школах, ПТУ; організація клубів молодих батьків; проведення семінарів, тренінгів, індивідуальних консультацій, круглих столів; 3) з напряму сімейної психотерапії – соціальна реабілітація сімей з наявністю конфліктних ситуацій; зняття стресових станів; врегулювання подружніх взаємин.

5. Як показують результати дослідження, соціально-педагогічна робота в умовах малого міста буде ефективною за таких умов: вирішенні проблеми молоді сім'ї в комплексі; залучення до роботи з молодими сім'ями різних спеціалістів; систематичному і цілеспрямованому проведенні соціально-педагогічної роботи з визначених напрямів.

Наше дослідження, хоча й не претендує на всебічне вирішення проблем молоді сім'ї, але мало на меті, перш за все, здійснити аналіз існуючих соціально-педагогічних проблем молоді сім'ї як у науковій літературі, так і у власному дослідженні, а також на підставі отриманих результатів організувати соціально-педагогічну роботу з молодією сім'єю. Досвід нашої роботи може широко використовуватися різними суб'єктами соціально-педагогічної діяльності в громаді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акстман К. Социально-педагогическая работа с семьёй / К. Акстман // Социальная работа в Украине: теория и практика. – 2002. – № 1. – С. 27 – 34.
2. Алексеєнко Т. Ф. Педагогічні проблеми молоді сім'ї. Навч. посібник / Т. Ф. Алексеєнко. – К. : ІЗМН, 1997. – 256 с.
3. Батищева Г. О., Зайцева З. Г. Работа соціальних служб для молоді з молодією сім'єю: метод. рекомендації. / Г. О. Батищева, З. Г. Зайцева. – К. : А.Л.Д., 1996. – 367 с.
4. Буянов В. И. Ребенок из неблагополучной семьи. Записки детского психиатра / В. И. Буянов. – М. : Просвещение, 1988. – 200 с.
5. Витек Карел. Проблемы супружеского благополучия: Пер. с чеш. / Карел Витек. – М. : Прогресс, 1988. – 287 с.
6. Виховний потенціал сім'ї в сучасних умовах: тематична державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2001 р. – К. : Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2002. – 321 с.
7. Вітер М. Як брати шлюб і залишатися в ньому / М. Вітер // Соціальна робота з молодією сім'єю. – К. : УДЦССМ, 2000. – 217 с.
8. Вовчик-Блакитна М. В. Підготовка молоді до сімейного життя / М. В. Вовчик-Блакитна. – К. : Педагогіка, 1984. – 48 с.
9. Гребенников И. В. Основы семейной жизни / И. В. Гребенников. – М. : Просвещение, 1991. – 218 с.
10. Гурко Т. А., Мацковский М. С. Молодая семья в большом городе / Т. А. Гурко, М. С. Мацковский. – М. : Просвещение, 1986. – 218 с.
11. Дементьева И. Ф. Первые годы становления брака : Проблемы становления молодой семьи / И. Ф. Дементьева. – М. : Наука, 1991. – 218 с.
12. Дергачева Л. Сімейне життя-творчість двох / Л. Дергачова // Соціальна робота з молодією сім'єю. – К. : УДЦССМ, 2000. – 321 с.
13. Журбицька Т. С. Молода сім'я / Т. С. Жибрицька. – К. : Педагогіка, 1985. – 217 с.
14. Зайцева З. Г. Дослідження підготовленості молоді до сімейного життя / З. Г. Зайцева // Підготовка молоді до сімейного життя. Збірник теоретичних і методичних матеріалів для працівників соціальних служб для молоді. – К. : ДЦСССМ, 1999. – 218 с.

15. Зайцева З. Г., Трубавіна І. М. Соціальна підтримка сім'ї. Комплексні програми центрів ССМ / З. Г. Зайцева, І. М. Трубавіна. – К. : УДЦССМ, 2001. – 217 с.
16. Зайцева З. Г. Форми і методи роботи з молодією сім'єю / З. Г. Зайцева. – К. : УДЦССМ, 2003. – 64 с.
17. Иванова Л. М. Судьба молодой семьи / Л. М. Иванова. – М. : Знание, 1989. – 215 с.
18. Кравченко Т. В., Трубавіна І. М. Допомога батькам у вихованні дітей: Методичні рекомендації для соціальних працівників / Т. В. Кравченко, І. М. Трубавіна. – К. : ДЦССМ, 2004. – 218 с.
19. Медіна Т. В. Вплив батьківської родини на формування молоді сім'ї / Т. В. Медіна // Нова парадигма: Альманах наук. праць: Філософія. Соціологія. Політологія. – Закарпаття : АВС, 2000. – 376 с.
20. Медіна Т. Молода сім'я як об'єкт соціальної політики держави / Т. Медіна // Соціальна політика і соціальна робота. – 2000. – №1. – С. 13 – 24.
21. Меншутин В. П. Помощь молодой семье (Заметки психолога) / В. П. Меншутин. – М. : Мысль, 1987. – 345 с.
22. Молода сім'я в Україні: проблеми становлення і розвитку: Тематична Державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2010 року. – К. : Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2010. – 140 с.
23. Молода сім'я: проблеми та умови її становлення / За ред. проф. А. Й. Капської. – К. : ДЦССМ, 2003. – 184 с.
24. Молодая семья: социально-экономические, правовые, морально-психологические проблемы / Сост. В. И. Зацепин. – К. : Логос, 1991 – 314 с.
25. Молодожены / Под. ред. Сысенко В. А. – М. : Мысль, 1985. – 321 с.
26. Мустаева Ф. А. Социальная педагогика: Учебник для вузов. / Ф. А. Мустаева. – М. : Академия, 2003. – 528 с.
27. Новайтис Г. Семья в психологической консультации / Г. Новайтис. – М. : Московский психолого-социальный институт, 1999. – 321 с.
28. Постовий В. Г. Сучасна сім'я і її педагогіка / В. Г. Постовий. – К. : Логос, 1994. – 63 с.
29. Селиченко В. А., Заслуженюк В. С. Психологія та педагогіка сімейного спілкування: Навч. посіб. для студентів вищ. навч. закладів / В. А. Селиченко, В. С. Заслуженюк. – К. : Логос, 1998. – 217 с.

30. Семья всё начинается с любви / Сост. И. Залевкая. – Пермь : Кн. изд-во, 1987. – 136 с.
31. Семья глазами психолога / Сборник методик. – М. : Изд. «Институт практической психологии», 1995. – 64 с.
32. Семья и молодёжь: профилактика отклоняющегося поведения / В. А. Балцевич, С. Н. Бурков, А. К. Воднева и др. – Мн. : Университетское, 1989 – 144 с.
33. Сімейний кодекс України. – К. : Логос, 2002. – 108 с.
34. Словник-довідник для соціальних працівників та соціальних педагогі / За ред. А. Й. Капської, І. М. Пінчук, С. В. Толстоухової. – К. : УДЦССМ, 2000. – 260 с.
35. Соціальна педагогіка / За заг. ред. А. Й. Капської. – К.: Центр навч. літ-ри, 2003. – 467 с.
36. Соціальна робота з молодю сім'єю. Збірник теоретичних і методичних матеріалів для працівників соціальних служб для молоді. Вип. 2. – К. : А.Л.Д., 1995. – 327 с.
37. Соціальна робота з підлітками і молоддю: проблеми, пошуки, перспективи / За заг. ред. Пінчук І. М., Толстоухової С. В. – К. : УДЦССМ, 2000. – 276 с.
38. Технологии социальной работы: учебное пособие / под. ред. Е. И. Холостовой. – М. : ИНФРА-М, 2001. – 400 с.
39. Технології соціально-профілактичної роботи: Навч. посібник / За заг ред. проф. А. Й. Капської. – К. : Логос, 2000. – 372 с.
40. Трубавіна І. М. Поняття про соціально-педагогічне консультування сім'ї / І. М. Трубавіна. // Гуманістично спрямований виховний процес і становлення особистості: в 2-х кн. – К. : ІПВ, 2001. – С. 202 – 209.

АНКЕТА

для вивчення ситуації в сім'ї та виявленні на цій основі оптимальних напрямків роботи з нею

1. Які проблеми найбільше виникають у Вашій сім'ї?
2. Які питання Вас найбільше турбують?
3. Консультаціями яких спеціалістів Ви б хотіли скористатись?
4. З ким Ви живете?
5. Які у Вас відносини з батьками чоловіка/дружини?
6. Що для Вас найбільш важливе у шлюбі?
7. Як Ви вважаєте, з яких причин найчастіше виникають розлучення серед молодих сімей?
8. Що є складовою щасливого шлюбу?
9. Чи задовольняє вас матеріальний стан вашої сім'ї?

Вдячні Вам за відповіді!

ТРЕНІНГОВІ ЗАНЯТТЯ ДЛЯ МОЛОДИХ СІМЕЙ

Час необхідний для проведення тренінгу: 2 дні.

Форма проведення: тренінг.

Цільова група: молода сім'я.

Кількість учасників тренінгу: 20 – 25 осіб.

Кількість тренерів: 2 особи, а саме: 1 тренер та 1 фасилітатор.

Приміщення: простора кімната, стільці розміщені в центрі кімнати у формі кола; 4 столи, поставлені у кутах кімнати, стіл для тренерів.

ЗАНЯТТЯ. Родина починається з „Я”

Мета: усвідомлення учасниками групи факту свого існування, формування умінь спілкуватися із самим собою і презентації свого „Я” іншим.

Вправа 1. Хто Я?

Проставте в стовпчик номери від 1 до 10 і дайте десять відповідей на питання „Хто я?”. При цьому можна враховувати будь-які свої характеристики, риси, інтереси, емоції – усе, що здається вам придатним для того, щоб описати себе фразою, що починається „Я – ...”.

Готовий перелік кожен учасник оголошує перед групою.

Вправа 2. Проективний малюнок

Вам пропонується виконати два малюнки. Візьміть лист паперу і виконайте поруч два малюнки. Я – такий, як є. І другий малюнок: Я – такий, яким би хотів бути. На виконання малюнків дається 5 хвилин. Малюнки не підписуються. Отже, „Я такий, як є”, і „Я такий, яким хотів би бути”. Усі малюнки складаються на стілець у центрі кімнати. Ведучий переміщує малюнки і довільно вибирає один. Кладе його так, щоб усім було видно. Тепер кожний по черзі розповість про те, що він бачить на малюнку. Не формальні описи, а свої відчуття, ставлення до того, що намальовано. Опишіть те, якою себе бачить людина, якою вона хотіла б стати, що хотіла б змінити в собі. Усі висловлюються по колу, при цьому автор малюнка не повідомляє сам себе, а висловлюється, як і інші учасники, у свою чергу. Після проходження повного кола, коли усі висловилися щодо малюнка, спробуємо вгадати, хто ж є автором. Потім автор називає себе і розповідає, що ж хотів виразити в малюнку, відзначає репліки, що найбільше сподобалися.

Вправа 3. Зовні-усередині

Тренер ставить у ряд 6-7 стільців. Стільці зображують різні „шари особистості”. Стілець з лівого краю позначає зовнішній шар, видимий світ і усім відомий. Стілець із правого краю позначає самий глибинний шар, серцевину особистості. Інші стільці – це проміжні шари.

Тренер: „Я хочу, щоб кожний з Вас по черзі виходив сюди, сідав на крайній стілець і описував себе таким, яким він зовні представляється людям. Потім пересідає на сусідній стілець і описує себе вже у відповідності з наступним шаром, що лежить під самим поверхневим. Ви можете продовжувати описувати кожен шар своєї особистості, пересідаючи зі стільця на стілець. Запам’ятайте, ви не зобов’язані пройти всі шари. Ви можете зупинитися на будь-якому етапі (будь-якому стільці), коли відчуєте себе ніяково, і Вам не захочеться йти глибше”.

Вправа 4. Декларація моєї самотності

Ведучий роздає кожному учаснику аркуші з надрукованим текстом. Група декламує разом уголос слідом за тренером наступне:

Я – це Я.

В усьому світі немає нікого абсолютно такого ж, як Я.

Є люди, чимось схожі на мене, але немає нікого абсолютно такого ж, як Я. Тому усе, що виходить від мене, – це справді моє, тому що саме Я вибрав це.

Мені належить усе, що є в мені: моє тіло, включаючи усе, що воно робить; моя свідомість, включаючи всі мої думки і плани; мої очі, включаючи всі образи, що, вони можуть бачити; мої почуття, якими б вони не були, тривога, задоволення, напруга, любов, роздратування, радість; мій рот і всі слова, що він може вимовляти, – ввічливі, ласкаві чи грубі, правильні чи неправильні; мій голос, голосний чи тихий; усі мої дії, звернені до інших чи людей до мене самого.

Мені належать усі мої фантазії, мої мрії, усі мої надії і мої страхи.

Мені належать усі мої перемоги й успіхи. Усі мої поразки і помилки.

Усе це належить мені. І тому Я можу дуже близько познайомитися із собою. Я можу полюбити себе і подружитися із собою. І Я можу зробити так, щоб усе в мені сприяло моїм інтересам.

Я знаю, що дещо в мені спантеличує мене, і є в мені щось таке, чого Я не знаю. Але оскільки Я дружу із собою і люблю себе, Я можу обережно і терпляче відкривати в собі джерела того, що спантеличує мене, і дізнаватися усе більше і більше різних речей про себе.

Я можу бачити, чути, почувати, думати, говорити і діяти. Я маю все, щоб бути близьким з іншими людьми, щоб бути продуктивним, вносити зміст і порядок у світ речей і людей навколо мене.

Я належу собі, і тому Я можу будувати себе. Я – це Я, і Я – це чудово!

Обговорення вправи і почуттів, які виникли в учасників при її виконанні.

ЗАНЯТТЯ. Розвиток довіри до людей

Мета: розширити усвідомлення учасниками своїх відчуттів і поглибити довіру між ними, показати учасникам групи, що успішне спілкування і взаєморозуміння в родині залежить від відкритості і довіри один одному.

Вправа 1. Воскова паличка

Встаньте усі в коло, щільно один до одного. Зараз один учасник вийде у центр кола. Граючий у центрі, розслабтеся, інші поставте руки перед собою і, погойдуючи учасника в центрі, підтримуйте його, не даючи упасти. Нехай через цю процедуру пройдуть всі інші по черзі. Один стоїть в центрі, а усі витягнутими руками підтримують його, не даючи упасти. Тепер сядьте в коло. Питання усім: хто дійсно міг розслабитися, зняти затиски, не боявся упасти, хто довірився учасникам гри? Оцініть свою довіру за п'ятибальною системою і підніміть руку з відповідним числом пальців.

Вправа 2. Довірче падіння

Цю вправу виконують пари учасників. Один падає, а інший його підхоплює. Той, що підхоплює, стоїть за спиною падаючого партнера, щоб мати можливість перервати його падіння. Падаючий розслаблюється і валиться спиною на руки партнера. Падати треба, не переступаючи ногами і не намагаючись уникнути падіння. Будучи готовим упасти чи підхопити падаючого, зверніть увагу на свої почуття. Поміняйтеся один з одним, щоб кожний міг побувати в ролі падаючого і того, що підхоплює. Ця вправа дає прекрасну можливість випробувати на власному досвіді, що таке довіра.

Вправа 3. Враження

У цій вправі члени групи діляться своїми враженнями один про одного. Ненадовго сідайте перед кожним зі своїх партнерів по групі і дивіться йому в очі. При бажанні можна його торкнутися. Коротко розповідайте партнеру, як ви його сприймаєте і які почуття він у вас викликає. Говоріть досить голосно, для того, щоб вас чули усі. Будьте короткі. Коли ви закінчите, усіх по черзі буде обходити наступний, і так далі. Щораз, коли ви вислухуете, що про вас говорять інші,

намагайтеся не відповідати їм, а тільки враховувати те, що ви довідаєтеся про себе від своїх партнерів.

Вправа 4. Довірча прогулянка

Розбийтеся на пари, вибираючи по можливості в партнери людину протилежної статі. У кожній парі один з партнерів починає вправу як ведучий, а другий як відомий із зав'язаними очима. Через півгодини поміняйтеся ролями. Вправа виконується невербально.

Якщо ви ведучий, вам треба взяти партнера за руку, чи під лікоть, чи обійняти його за талію і повести для сенсорного дослідження простору. Мовчки направляйте партнера так, щоб він уникав перешкод. Давайте вашому партнеру можливість доторкнутися до цікавого навпомацки, а також до інших учасників групи, у яких очі теж зав'язані. Намагайтеся зробити так, щоб ваш партнер міг відчувати запах квітів, тепло сонячних променів, прохолоду від кондиціонера, чи з вікна міг почути віддалені розмови, щоб мінялася поверхня, по якій він ступає.

Через 20-30 хвилин зніміть пов'язку з його очей. Поділіться з ним враженнями про те, як бути поводитирем і відповідати за благополуччя того, кого ведеш.

ПАМ'ЯТКА

“Допоможи собі сам, або 3 лозунги, які стануть у пригоді в важких життєвих ситуаціях”.

Спочатку найважливіше

Коли відчуваєш себе розгублено, коли не знаєш за що взятися, з чого початися, спинися на мить і подумай, що потрібно зробити найважливіше і найперше. Яке найкраще вирішення існує для мене.

Адже скільки проблем у тебе не було б на даний момент, можливо вирішити лише одну. Звертаючи увагу по черзі на кожну з проблем-ти реально зробиш значно більше.

Не поспішаючи і наполегливо

Повторюй собі ці слова у випадку, коли щось, або хтось вивело з рівноваги чи розізлило. Згадай про них і тоді, коли хочеш завершити якусь важливу справу, а в тебе не все виходить добре. Затримайся на увильку, подумай, перш ніж почати говорити чи діяти. Ти дивуєшся, як ефективно може допомогти тобі це просте речення.

Живи сам і дай жити іншим

Якнайбільше і якнайкраще зосереджуй свою увагу на своєму житті і дозволяй іншим чинити так само. Утримуйся від критики, намагайся не ображати нікого ні словом, ні вчинком. Це просте твердження допоможе тобі у формуванні власного характеру, в реалізації мрій і надій на майбутнє.

ПЛАН ДІЯЛЬНОСТІ КЛУБУ МОЛОДОЇ СІМ'Ї „СУЗІР'Я” НА 2011 РІК

I. Діагностично-методична робота

1.1. Провести дослідження „Молода сім'я Луганщини – 2011”.

Мета. Аналіз сучасного матеріального становища молодіжних сімей, вивчення перспективних життєвих планів.

Перший квартал 2011 року.

1.2. Поповнення банку даних щодо молодих сімей міста. (Кількість сімей, шлюбів і розлучень, демографічні характеристики).

Постійно.

2. Профілактично-корекційний напрям

2.1. Лекційна робота:

Теми: „Сім'я як суб'єкт соціальної держави”. „Виховна функція сім'ї”. „Психологічна готовність молоді до вступу в шлюб”.

Протягом року.

2.2. Консультаційна робота: групові та індивідуальні консультації різного профілю:

- психолого-педагогічні;
- медико-соціальні;
- юридичні.

Протягом року.

3. Культурно-організаційна робота

3.1. Заходи:

• Дозвілля молодих сімей „Медовий місяць на Луганщині” (До Дня Святого Валентина). Лютий.

• Змагання серед спортивних сімей „Тато, мама, я – спортивна сім'я”. Березень.

- Святкування Дня Матері. Травень.
- Відзначення Міжнародного Дня сім'ї. Травень.
- Туристичний звіт молодих сімей. Червень.
- Відзначення Дня молоді. Червень.
- Конкурс „Країна студентська сім'я” (До Міжнародного Дня студентів).

Листопад.